

РЕЗЮМЕ

Т. М. Карпенко. Человечество как субъект и как объект NBICS-конвергенции.

Автор исследует человечество как субъект и как объект NBICS-конвергенции. Обосновывается, что NBICS-технологии играют роль одной из смысловых доминант в жизнедеятельности общества риска. Основными характеристиками этой роли являются: амбивалентность; тотализация охвата многомерности социума и окружающего мира; системность и нелинейность внутренних связей, развития, использования и социальных следствий комплекса NBICS-технологий.

Ключевые слова: NBICS-технологии, техно-наука, конвергенция, общество, Человек.

SUMMARY

T. M. Karpenko. Humankind as a Subject and as an Object of NBICS-convergence.

The author investigates humankind as a subject and as an object of NBICS-convergence. It is grounded that NBICS-technologies play the role of one of the sense-dominants in the risk society. The main characteristics of the role include: ambivalence; spreading all over different aspects of society and its environment; systemic character and nonlinearity of inner connections, development, usage and social consequences of NBICS-technologies.

Key words: NBICS-technologies, techno-science, convergence, humankind, Man.

УДК 167/168:001

Г. В. Мірошник
Інституту філософії
НАН України імені Г.С. Сковороди

СУПЕРІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ СУПЕРТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуто взаємозв'язок між використанням супертехнологій та трансформаційними процесами в сучасному постіндустріальному суспільстві. Автор розглядає можливі практичні наслідки використання технологій Hi-Tech та Hi-Hite для людської природи та суспільства в цілому.

Ключові слова: суперіндустріальне суспільство, технології Hi-Tech та Hi-Hite, наука, цінності, гуманітарне знання.

Бурхливий розвиток супертехнологій – Біо-тех, Мед-тех, Інфо-тех призводить до зміни в самій структурі суспільства. У свою чергу, то яким є

суспільство на цьому етапі, не лише вказує на сьогоденні пріоритети, але і визначає спрямованість його розвитку в майбутньому.

Актуальність вищезазначеної проблематики ми вбачаємо в тому, що настав час переосмислити перспективи розвитку людства в епоху постіндустріалізму. Якщо це не буде зроблено найближчим часом, людина ризикує втратити себе та свою власну сутність. Ситуація ускладнюється тим, що гуманітарне та соціальне знання, що постійно перебуває в пошуках нової методології, має сьогодні на меті не пізнання людини та суспільства, а виключно маніпулювання ними. Регулятивна функція науки, як природничої так і гуманітарної, що спрямована на усунення небажаних наслідків поведінки системи та коригування її діяльності, завжди відігравала одну з головних ролей, втім, до сьогодні це не було єдиною метою процесу наукового пізнання. Проте з розвитком супертехнологій та практикою їх використання стає можливим змінити сутність як самої людини так і суспільства в цілому.

Метою статті є розгляд взаємозв'язку між використанням супертехнологій та трансформаційними процесами, що відбуваються в сучасному суспільстві.

Заради досягнення вищезазначеної мети ми маємо розв'язати низку завдань, серед яких:

- дослідити, яким чином здійснюється вплив інформаційного потоку на соціальні трансформації;
- вказати на можливі практичні наслідки використання супертехнологій;
- розглянути вплив технологій Hi-Tech та Hi-Hume на природну та соціокультурну дійсність;
- проаналізувати негативні процеси в гуманітарії, пов'язані з використанням Hi-Hume технологій.

Методи дослідження включають системно-функціональний, феноменологічний, інтервальний та аксіологічний підходи.

Питаннями, пов'язаними зі становленням суперіндустріального суспільства, займалися такі відомі вчені як М. Альєтт, Д. Белл, Н. Ващекін, Е. Гідденс, В. Іноземцев, Г. Почепцов, А. Тоффлер, Ю. Хабермас. Проблемам і ризикам науково-технічної активності людини в епоху Hi-Tech та Hi-Hume присвячено праці таких закордонних та вітчизняних дослідників, як У. Бек, М. Кисельов, В. Лук'янець, Ф. Фукуяма, В. Цикін. Вивченням питань трансгуманізму та соціальних перетворень у сучасному суспільстві переймалися такі фахівці, як І. Артюхов, П. Гуревич, С. Денежніков, В. Глазко, Е. Жукова, В. Чешко.

Спробуємо окреслити основні перспективи становлення та розвитку сучасного суперіндустріального суспільства, проаналізувати яке місце у світі відводить для себе людина в епоху суперіндустріалізму. Необхідно зазначити, що поняття «суперіндустріальне суспільство», на наш погляд, дещо більш вдало віддзеркалює ситуацію, що склалася сьогодні, оскільки назва «інформаційне суспільство», за своєю суттю, фіксує лише одну з

істотних характеристик сучасного суспільства, а саме – зростання ролі знання та інформації. При цьому усі соціальні перетворення сприймаються лише як наслідок зміни відношення до ролі знання і інформації, хоча далеко не всі соціальні трансформації можна пояснити таким чином.

Незважаючи на технічний прогрес, що приніс із собою багато технологій, які мали б облегшити існування конкретного індивіда, в житті кожної людини, виникає безліч нових джерел небезпеки. Недаремно деякі з дослідників називають таке суспільство «суспільством ризику» (У. Бек, А. Вилдавски). В подібному соціумі людина ніколи не може бути впевненою у власному становищі. Прогнозуючи долю людства в суперіндустріальному суспільстві, Е. Тоффлер відзначає: «Якщо першим ключем до розуміння нового суспільства служить швидкоплинність, то другим буде новизна. Майбутнє є нескінченним, безперервним рядом дивних подій, сенсаційних відкриттів, неймовірних протиріч і нових дилем. Це означає, що багато членів суперіндустріального суспільства в ньому ніколи не «почуватимуть себе як вдома». Вони будуть подібні до подорожнього, що оселився в чужій країні, яку він ледве устигає знайти і облаштувати, як знову повинен переселятися в іншу, а потім ще в одну. Ми прийдемо до відчуття «чужого серед чужих» [7, 208]. У такому суспільстві індивід не може почуватися комфортно, він приречений на самотність та нетривалі стосунки з оточуючими.

Загальновідомим є той факт, що становлення суперіндустріального суспільства пов'язано зі зростанням ролі інформації та знання. Процеси передачі інформації, що здійснюються усередині складних самовідтворюваних систем (до яких відносяться і людиномірні системи) останнім часом також зазнають змін. Як слушно зазначає одна з сучасних дослідниць високих технологій: «Усі зміни, що відбуваються в соціокультурній дійсності під впливом Hi-Tech і Hi-Hume, відбиваються безпосереднім чином на людині як одержувачі інформації: міняється її система норм і ціннісних орієнтацій, образи майбутнього і уподобання, мова спілкування, соціальні ролі, система символів і смислів, моделі поведінки; те, що вона пам'ятає і цінує, про що мріє і чого бажає і як діє» [3, 30]. Отже, вплив, який високі технології чинять на людину, не може не призвести до визначальних змін у суспільстві.

Людина, що живе в сучасну епоху, навіть починає по-новому сприймати інформацію та отримувати знання про оточуючий світ. У суперіндустріальному суспільстві має місце феномен, який можна було б назвати віртуалізацією процесу отримання інформації. Необхідно визнати, що людина останнім часом усе менше оперує інформацією, що вона отримує безпосередньо, завдяки пізнанню навколишнього фізичного світу, і все більше має справу з інформацією, що надходить завдяки різним посередникам. З точки зору гносеології, будь-який процес пізнання є опосередкованим, проте, чим більше посередників, тим вище можливість спотворення інформації, що надсилається. Людина виявляється замкнутою у

своєму віртуальному світі, що, у свою чергу, формується завдяки інформаційним посередникам. Цей віртуальний світ, маючи безумовно власну онтологію, проте далеко не завжди має точки дотику із фізичним світом. Чим далі віртуальний світ конкретного індивіда від фізичного світу, тим складніше буде йому (індивідові) орієнтуватися в навколишній дійсності і приймати рішення, адже відомо, що наші знання мають прямий практичний результат.

Втім, ситуація, що склалася, є природною, бо в сучасному складному світі, перенасиченому інформацією та новітніми технологічними розробками в різних галузях знання, людина потребує допомоги, оскільки сучасні знання, норми, культурні зразки і сенси виробляються майже виключно в надрах високоспеціалізованих сферах соціальної практики. Ці знання більш-менш успішно розуміються і засвоюються відповідними фахівцями та є майже недоступними для розуміння основної маси населення. Суспільство потребує системи засобів із «сміслової адаптації». Як зазначав А. Моль, досліджуючи процес отримання знання та образ мислення сучасної людини, «знання складаються з розрізнених уривків, пов'язаних простими, суто випадковими стосунками близькості за часом засвоєння, за співзвучністю або асоціацією ідей. Ці обривки не утворюють структури, але вони мають силу зчеплення, яка не гірше за старі логічні зв'язки надає «екрану знань» певну щільність» [5, 44]. Ця культура вже не є продуктом «університетської» освіти, швидше її формування є підсумком безперервного потоку випадкових відомостей, який щодня здійснює на нас вплив. Варто наголосити, що йдеться не лише про зміну процесу отримання знання, але й про формування нового типу свідомості.

Зміни, що відбуваються в суспільстві, детерміновані не лише супертехнологіями, що виробляються суто в межах природничонаукового знання. Гуманітарія також має цілу низку напрацювань в цій галузі. Так, наприкінці ХХ століття Ні-Tech викликав появу так званих «високих гуманітарних технологій» Ні-Hume, що призначені для зміни людської свідомості, як індивідуальної, так і масової та ґрунтуються на новітніх досягненнях соціально-гуманітарних наук. Технології Ні-Hume пов'язані з формуванням інформаційного суспільства та так само, як і Ні-Tech технології, можуть мати непередбачувані наслідки. Як констатують сучасні дослідники: «Якщо людство вже усвідомило ризик від неконтрольованого науково-технічного прогресу, то поки що пильна увага учених і громадськості зосереджена переважно на технологіях матеріального виробництва. Але ми переконані, що нині серйозного наукового і філософського аналізу вимагають наслідки застосування соціальних і гуманітарних технологій, і, в першу чергу, маніпулятивних» [3, 29]. Отже, доцільно погодитись, що значний вплив на трансформації в сучасному суспільстві чинять не лише технічні інновації. Технології маніпуляції індивідуальною та масовою свідомістю вимагають нагальної філософської рефлексії. Без осмислення ситуації, котра склалася в сфері гуманітарії, ми не

можемо з впевненістю стверджувати, що людство витримає випробування «високими технологіями».

Даючи прогнози на майбутнє людства, пов'язане з використанням супертехнологій, Ф. Фукуяма зазначає: «постлюдський світ може виявитися куди більше ієрархізованим і конкурентним, ніж наш сьогоднішній, а тому повним соціальних конфліктів. Це може бути світ де буде втрачено будь-яке поняття «загальнолюдського», тому що ми перемішаємо гени людини з генами стількох видів, що вже ясно не розумітимемо, що ж таке людина» [8, 308]. В гонитві за технічним прогресом ми втрачаємо саму людину, її сутнісні антропологічні характеристики перестають бути визначальними, а людство ризикує втратити механізми самовідтворення не лише як біологічної, але і як соціокультурної системи.

Технології, що виявилися можливими у ХХІ столітті, як прогнозує Ф. Фукуяма, не можуть не вплинути на структуру та сутність суспільства, та матимуть конкретні практичні наслідки: «Біотехнологія і більш глибоке розуміння наукою людського мозку матимуть істотні політичні наслідки – вони наново відкривають можливість соціальної інженерії, від якої відмовилися суспільства, що мали технології двадцятого століття» [8, 30]. Перед ученими знов постають образи «ідеального суспільства», яке можна повністю контролювати, починаючи з генетики і закінчуючи його структурою та функціями. Втім, як ми пам'ятаємо, всі попередні спроби створення такого суспільства не були вдалими. Досить обґрунтованими виглядають сумніви щодо того, що новітні технології зможуть щось змінити в цьому становищі.

Науково-технологічний прогрес призвів до ситуації, в якій біополітичні рішення, що приймаються зараз, матимуть вплив на долю людства в майбутньому. Проте ціна таких рішень є дуже високою: може бути втрачена можливість лишитися людиною завдяки втраті власних сутнісних характеристик. Важко сказати, чи має наука досить стійкі ціннісні орієнтири, щоб врятувати людство від можливої помилки. Характеризуючи розробки в галузі «вдосконалення» людської природи, що передбачає конкретні соціальні та політичні наслідки, сучасний дослідник В. С. Лук'янець зазначає: «Було сформульовано стратегічне завдання гуманітарії, що базується на ефективному використанні усе більш могутніх досягнень наук про людину. Ентузіасти такої гуманітарії одержимі переконанням, що практика апгрейда людської природи, що здійснюється за допомогою наукомістких технологій, здатна не лише оздоровити «народонаселення», підвищити його біосоціальну якість, але зробити це швидко і гуманно» [4, 149]. Втім, здатність науки здійснити ці сміливі задуми та сягнути такої мети викликає сумніви.

Століттям практичної філософії можна було б назвати наш вік, оскільки бурхливий розвиток Ні-Tech та Ні-Hume ставить людству етичні питання, що потребують нагального вирішення. Як зазначають дослідники в галузі біовлади та біополітики, «ХХІ століття – це не лише століття

біотехнології і генетики, це – століття практичної філософії. Методологія наукового пізнання має, як з'ясувалося, не лише логічну, але і дуже істотну ціннісну компоненту, що виходить за межі власне пізнавальної діяльності. Філософсько-антропологічне і епістемолого-методологічне осмислення феномену біовлади формує дуже важливе концептуальне поле гуманітарного і природничонаукового знання» [9].

З використанням надтехнологій змінюється співвідношення між природничим та гуманітарним науковим знанням. Зближення і взаємопроникнення гуманітарії та природознавства сьогодні відбувається завдяки новим можливостям науки, але не завжди враховуються наслідки впливу результатів напрацювань в одній сфері знань на іншу, а також на людину і суспільство в цілому. Питання про те, який шлях стане вирішальним для науки у XX-XXI столітті неодноразово намагалися вирішити вчені. Чи піде розвиток двома різними шляхами, чи навпаки, майбутнє за міждисциплінарним знанням? Який саме вектор розвитку (природничонауковий чи гуманітарний) матиме сучасна наука? Так, наприклад, на думку В. Гейзенберга: «вибір цілей не може здійснюватися усередині природознавства і техніки; таке важливе рішення повинне виходити, якщо ми не хочемо блукати в повних сутінках, з розуміння цілісної людини і усієї її реальності, а не просто якогось її малого відрізка» [2, 332]. Гуманітарне знання не може бути аксіологічно нейтральним, бо саме в галузі гуманітарії виробляються ціннісні орієнтири, яким має слідувати як гуманітарне так і природничонаукове знання.

Варто наголосити, що отримане знання завжди потенційно могло бути використане не лише заради блага людини. Проте само по собі воно було спрямоване на істину, і в цьому сенсі служило людині, як і будь-яке істинне знання. Сучасна епоха відзначена появою антропологічного знання, яке за самим своїм змістом спрямоване проти людини і позбавлене інтересу до істини. Соціальне знання має все менше відношення власне до самої людської природи, незважаючи на те, що за його основу взято одну з сутнісних антропологічних характеристик, а саме – соціальність людини, її причетність до суспільства. Більше того, створене на догоду людині, таке знання виявляється ворожим самій її натурі, хоча і приречено вирішувати її проблеми. Виток сучасної кризи криється в тому, що соціальне та гуманітарне знання, що у власному сенсі є знанням про людину, одночасно працює проти неї. Соціальне знання в прикладному аспекті ставить основною своєю метою маніпуляцію людиною, створення цілого ряду спеціальних технологій, котрі несуть загрозу, і, загалом, є антигуманними. Отже, виклик сучасній людині полягає у відриві соціального знання та гуманітарії від самої людини.

Яким би абстрактним та віддаленим від людини не видавався сучасний світ природничих наук, гуманітарне знання, що не має нічого спільного з живою природою людини, може завдати значно більшої шкоди. Розмірковуючи про природу гуманітарії, що орієнтується на методи точних

наук, М. М. Бахтін констатує: «Відірваний зміст пізнавального акту опановує іманентна йому законність, за якою він і розвивається як би мимоволі. Подібно до світу техніки, який знає свій іманентний закон, якому і підкоряється у своєму нестримному розвитку, попри те, що вже давно відхилився від осмислення його культурної мети і може слугувати злу, а не добру, так за своїм внутрішнім законом удосконалюються знаряддя, перетворюючись з первинного засобу розумного захисту на страшну руйнівну силу» [1, 25]. Гуманістичний аспект знання зникає разом з втратою прагнення до отримання істини. Соціальне знання, будучи ґрунтованим на антропологічних характеристиках, відчужується від самої людини, перетворюючись на знаряддя маніпулювання і засіб руйнування людини.

Особливе місце займає проблема розмежування соціального знання та гуманітарії. До сфери гуманітарного знання відноситься сфера ціннісно-сміслових, власне людиномірних аспектів. Соціальне знання, на перший погляд, також є знанням про людину, розглянуту крізь призму соціальності. Масив соціального знання неухильно зростає, накопичуючи усе нові і нові відомості про певні закономірності поведінки людини в соціумі, але знання це є суто інструментальним. Воно також цілком може бути назване технократичним. У сфері соціального стирається усе особове, людина стає об'єктом (і не лише об'єктом пізнання, але, дуже часто, і маніпуляції) і майже повністю втрачає свою сутність.

На наш погляд, гуманітарне знання, на відміну від соціального, мало б виявляти тенденцію до усе більш поглибленого вивчення людини, її сутнісних характеристик, воно має бути спрямованим на вивчення і тлумачення індивідуального в людині. Зазначимо, що дослідження індивідуального ніколи не було прерогативою соціального пізнання, бо управління ним є досить важким та практично неможливим. Витрата зусиль, таким чином, не завжди є виправданою та обертається практичним результатом. Наведемо думку відомого фахівця в галузі філософії науки К. Поппера: «людський чинник є невизначеним і мінливим елементом соціального життя і усіх соціальних інститутів. Дійсно, цей елемент врешті-решт не може бути поставлений під повний контроль, що забезпечується за допомогою інститутів» [6, 56]. Отже, в людині завжди було і буде щось таке, що не піддається тотальному контролю та маніпуляції.

Аналізуючи вплив Ні-Tech та Ні-Nume технологій, мимоволі виникають на питання: чи насправді перспективи людства у суперіндустріальну епоху є такими песимістичними, та як ми можемо попередити негативні наслідки науково-технічного прогресу? Щодо необхідності примирення з негативними наслідками науково-технічного прогресу, Ф. Фукуяма зазначає: «Ми не зобов'язані вважати себе рабами неминучого технологічного прогресу, якщо цей прогрес не служить людським цілям. Істинна свобода означає свободу політичної громадськості захищати цінності, які їй всього дорожче, і саме цією свободою ми повинні скористатися сьогодні по ставленню до біотехнологічної революції» [8, 308].

В ході нашого дослідження ми дійшли таких *висновків*:

1. Використання супертехнологій призводить до становлення нового типу суспільства, зміни, що відбуваються при цьому, не є поверхневими. Вони зачіпають структуру суспільства, чинять вплив на його сутнісні характеристики, призводять до зміни культурних норм та моральних регулятивів.

2. Гуманітарне та соціальне знання, завдяки використанню Ні-Хуме, відхиляється від свого головного вектору, воно більш не є направленим на потреби конкретного індивіда та людства в цілому. Це знання має свої витоки у об'єктуванні людини, намаганні маніпулювати нею. Гуманітарія, що майже завжди, з моменту відокремлення від природничого знання, намагалась його наслідувати, знов підпадає під його вплив. Регулятивна функція науки стає вирішальною у ставленні до індивіда та суспільства, що розглядаються виключно в якості об'єктів для маніпуляції.

3. Стан речей у сучасному науковому знанні не може не вплинути на зміни у суспільстві. Зміщення пріоритетів у сферу технологій призводить до порушення техно-гуманітарного балансу, що, в свою чергу, є одним з головних чинників соціальної нестабільності. Поки соціальне та гуманітарне знання не будуть виконувати своє безпосереднє призначення, а саме, створювати ціннісні орієнтири та визначати пріоритети для знання, що виробляється у природничонауковій сфері, доти цей дисбаланс буде нести пряму загрозу людству. Річ у тому, що соціальне знання намагається наслідувати природничі науки в тому, що вони уявляють свій об'єкт дослідження в якості об'єкту для маніпулятивної дії. Таке відношення до природних об'єктів вже призвело до глобальних екологічних катастроф, що чекає на нас і при подібному відношенні до людиномірних систем.

У наших подальших дослідженнях ми вважаємо за доцільне звернутися до вивчення таких питань: проаналізувати антропологічні ризики від використання супертехнологій; дослідити механізми впливу цих технологій на формування нового типу свідомості та самосвідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. К философии поступка / М. М. Бахтин // Человек в мире слова. – М. : Изд-во Российского открытого университета, 1995. – С. 22–67.
2. Гейзенберг В. Естественнаучная и религиозная истина / В. Гейзенберг // Шаги за горизонт; пер. с нем. А. В. Ахутин. – М. : Прогресс, 1987. – С. 328–342.
3. Жукова Е. А. Человек в плену Ні-Хуме / Е. А. Жукова // Вестник ТГПУ. – 2007. – Вып. 11 (74). – С. 29–35.
4. Лукьянец В. С. Горизонты гуманитарии: проблемы постчеловеческого будущего / В. Лукьянец, О. Соболев // Філософія освіти 3(5). – 2006. – С. 145–164.
5. Молев А. Социодинамика культуры / А. Молев. – М. : Прогресс,

1978. – 406 с.

6. Поппер К. Ницета историцизма / К. Поппер // Вопросы философии. – 1992. – № 7. – С. 29–58.

7. Тоффлер Э. Шок будущего / Э.Тоффлер; пер. с англ. – М. : Издательство АСТ, 2002. – 557 с.

8. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма; пер. с англ. М.Б. Левина. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ОАО «Люкс», 2004. – 349 с.

9. Чешко В.Ф. High Hume (биовласть и биополитика в обществе риска) / В.Ф. Чешко, В.И. Глазко. – М. : Издательство РГАУ МСХА им. К.А. Тимирязева, 2009. – 319 с.

РЕЗЮМЕ

Г. В. Мирошник. Супериндустриальное общество как результат практики использования супертехнологий.

В статье рассматривается взаимосвязь между использованием супертехнологий и трансформационными процессами в современном постиндустриальном обществе. Автор исследует возможные практические последствия использования технологий Hi-Tech и Hi-Hume для человеческой природы и общества в целом.

Ключевые слова: супериндустриальное общество, технологии Hi-Tech и Hi-Hume, наука, ценности, гуманитарное знание.

SUMMARY

G. V. Miroshnik. Superindustrial society as a result of practice of the use of supertechnologies.

In the article interaction between the use of supertechnologies and transformation processes in modern postindustrial society is considered. An author investigates the possible of practical consequences of the use of technologies of Hi - Tech and Hi - Hume for human nature and society as a whole.

Key words: superindustrial society, technologies of Hi-Tech and Hi-Hume, science, values, humanitarian knowledge.